

АНОТАЦІЯ

Никорак О. Ю. Конституційна ідентичність як категорія конституційного права – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 “Право” з галузі знань 08 “Право”. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023.

Дисертацію присвячено комплексному теоретичному дослідженню поняття конституційної ідентичності як категорії саме конституційного права в Україні. Описано структуру поняття та його компонентів, досліджено конституційну ідентичність окремих держав західної демократії, Європейського Союзу та України. У дисертаційному дослідженні охарактеризовано частину компонентів конституційної ідентичності: універсальні та національні конституційні цінності. Вихідною тезою дисертації є розуміння конституційної ідентичності України крізь призму національних цінностей, які є основоположними в умовах загроз самозбереження нації, у поєднанні з євроінтеграційними прагненнями як виразниками універсальних правових цінностей Західної цивілізації. Доведено, що і зміст цього міждисциплінарного поняття, і його структура залежить від особливостей становлення кожної конституційної держави, отож, аналіз міждисциплінарного та полісемантичного поняття конституційної ідентичності як самостійної категорії конституційного права є актуальним і критично необхідним.

Інтерес до поняття “конституційної ідентичності” як категорії конституційного права зумовлюється також тим, що в окремих випадках конституційну ідентичність використовують для виправдання зловживань принципом невтручання у внутрішні справи чи уникнення примату міжнародного права. Така неоднозначність поняття лиш доводить необхідність глибшого його аналізу, генези та меж застосування. Внаслідок порівняльно-

правової характеристики конституційних ідентичностей конкретних держав та Європейського Союзу у дослідженні зацентровано на формуванні і сфері використання цієї категорії. Зосереджено увагу на тому, що зарубіжний досвід має свою специфіку, яка залежить як від рівня розвитку демократичних інститутів та ефективності публічної адміністрації, так і від соціально-правових, культурних, етнічних чинників, консолідованості нації, рівня розвитку громадянського суспільства та вектора національної ідеї.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з формуванням та функціонуванням конституційної ідентичності. Матеріал дослідження становлять – Конституція України, конституції зарубіжних держав, інші нормативно-правові акти, рішення органів конституційної юрисдикції, міжнародні договори, установчі договори Європейського Союзу, рішення міжнародних та наднаціональних судів, висновки дорадчих органів тощо.

У дисертаційному дослідженні простежено розвиток поняття «ідентичність», що починається із праць з філософії як характеристики взаємозв'язку об'єктів і переходить до вивчення персональної ідентичності у дослідженнях з психології і колективної (групової) ідентичності у розробках із соціології, до використання категорії у площині права (одночасно як суб'єктивне право на захист індивідуальної ідентичності та колективна ідентичність суб'єкта установчої влади).

Запропоновано авторське визначення поняття конституційної ідентичності для цілей науки і практики конституційного права, оригінальну концепцію структури конституційної ідентичності та охарактеризовано окремі ознаки і елементи конституційної ідентичності України. Окреслено методологічні підходи дослідження конституційної ідентичності, що залежать від галузі науки, в рамках якої проводиться дослідження, суб'єкта конституційної ідентичності та потреби, для якої поняття використовується.

До структури дисертації входять вступ, три розділи з підрозділами, загальні висновки, та список використаної теоретичної літератури.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт і

предмет, сформульовано положення, які винесено на захист, розкрито новизну, теоретичне й практичне значення роботи.

У першому розділі *«Теоретично-методологічні основи дослідження конституційної ідентичності»* всебічно розглянуті теоретико-методологічні основи поняття, зокрема через еволюцію філософського поняття тотожності до правової категорії через антропологічний вимір. Обґрунтовано, що полісемантичне поняття конституційної ідентичності у конституційному праві набуває ознак категорії і запропоновано авторську дефініцію. Розмежовано предмет дослідження із суміжними категоріями та різними тлумаченнями національної ідентичності. Структура дисертаційного дослідження прямує від найзагальнішого аналізу родового поняття ідентичності (підрозділ 1.1) до специфічного розуміння конституційної ідентичності України (підрозділи 3.3 та 3.4).

У другому розділі *«Фактори формування і визначальні компоненти конституційної ідентичності»* окреслено структуру конституційної ідентичності через два виміри (інтеграційний та диференційний, як і у структурі родового поняття ідентичності), об'єктивовані у національних конституційних цінностях та універсальних правових цінностях. Для характеристики диференційного виміру конституційної ідентичності зроблено акцент на правовідносинах використання державної(-их) (офіційної)(-их) мов (-и), релігійної чи секулярної ідентичності, конституційних основах національної безпеки та зовнішньої політики, конституційно-правових механізмах захисту національної ідентичності, принципі унітаризму чи федералізму, історичному досвіді формування державності та суверенітету. Проте сама сутність поняття конституційної ідентичності суперечить визначенню вичерпного переліку конституційних цінностей. Встановлено, що найбільше зростає вага національних конституційних цінностей в умовах загроз, тож неодмінними складовими конституційної ідентичності є національна безпека та збереження національної ідентичності у вузькому розумінні. Конституція є гарантією життєздатності нації, тож ці компоненти яскраво виражають як історичний

досвід, так конституційну ідентичність — як через конституційний дизайн, так і через спеціальні режими та їх умови.

У третьому розділі «Конституційна ідентичність в зарубіжних державах та Україні: порівняльно-правова характеристика» доведено поліваріантність генези та полісуб'єктність конституційної ідентичності через приклади конкретних держав (США, Іспанія, Німеччина, Україна) та Європейського Союзу. На прикладі наукових досліджень та рішень Федерального Конституційного Суду ФРН підтверджено зв'язок поняття німецької конституційної ідентичності з концепцією “вічних положень”, тобто ядра Конституції, що впливають із важливості народного суверенітету. Конституційна ідентичність США базована на консолідації американського народу, яка невіддільна від американської державності. Конституційна ідентичність ЄС як об'єднання, що складається з конкретних держав перебуває у постійній динаміці залежно від еволюції конституційної ідентичності нових членів (як на рівні конституційних положень, так і рішень органів конституційної юрисдикції). Цінності, які хоча і були спочатку європейськими, зараз є універсальними і є складовими низки конституційних систем. В рамках наскрізної концепції дисертаційного дослідження було встановлено, що європейська і євроатлантична інтеграція України є об'єктивованим способом імплементації та утвердження універсальних цінностей. Комплекс національних конституційних цінностей України відображає диференційний вимір української конституційної ідентичності. Їхня роль стала суттєво вагомішою в умовах загроз самозбереження нації.

Обґрунтовано, що тлумачення складових конституційної ідентичності в науці українського конституційного права не може бути тотожним до усталеного підходу зарубіжних науковців з кількох причин: Україна поки що не є членом ЄС, тож зведення цього поняття до сукупності контрлімітів перед приматом наднаціонального права є недоречним; нетривалий досвід конституційної державності України означений постколоніальним синдромом, відтак зміст конституційної ідентичності відрізняється від держав з тривалим досвідом

суверенної практики; на сукупність так званих “вічних положень” Конституції (складових конституційної ідентичності) суттєво впливає національна ідентичність і спільні цінності, які є унікальними у кожній державі.

Отримані висновки становлять цінність для удосконалення концептуальних положень конституційного права, є практично корисними для розвитку конституціоналізму та сприятимуть правовій визначеності практики конституційної юстиції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській науці конституційного права комплексним дослідженням конституційної ідентичності як категорії конституційного права, першою цілісною науковою роботою, де конституційна ідентичність є самостійним і повноцінним предметом дослідження, першим дослідженням компонентів конституційної ідентичності України, зокрема, у процесі євроатлантичної інтеграції.

Теоретична значущість дослідження у тому, що для доповнення понятійно-категоріального апарату доктрини конституційного права запропоновано авторське поняття конституційної ідентичності як категорії конституційного права. Для теорії конституційного права теоретичний інтерес становить категорійність, яку встановлено через специфічне поєднання уніфікуючих та диференційних чинників у поєднанні з прагненням до узагальнення.

Практичну цінність дослідження визначено можливістю використання його результатів у *правотворчості* – для доктринальної основи під час підготовки законопроектів, проектів змін до Конституції, врахування конституційної ідентичності у законодавчій та конституцієдавчій діяльності; *правотлумачній діяльності* – для теоретичної основи для обґрунтування висновків та рішень Конституційного Суду України; *правозастосовній діяльності* – для узгодження практики застосування нормативно-правових актів з конституційною ідентичністю.

Ключові слова: конституційна ідентичність, конституціоналізм, Конституційний Суд, конституційні цінності, права людини, транснаціоналізація сучасного конституціоналізму, правовий плюралізм, верховенство права, Європейський Союз, право ЄС, державна мова, принцип поділу влад, міграційна криза.

ABSTRACT

Nykorak O. Y. Constitutional identity as a category of constitutional law. – Scientific qualification manuscript.

The thesis for a Doctor of Philosophy degree in 081 “Law”, area of knowledge 08 “Law” – Ivan Franko Lviv National University. – Lviv, 2023.

The thesis presents a systemic theoretical study of the concept of constitutional identity as a category of constitutional law in Ukraine. The author describes the structure of the concept and its components and examines the constitutional identity of certain Western democracies, the European Union and Ukraine. The thesis characterises some of the components of constitutional identity, namely universal and national constitutional values. The dissertation is based on the conviction that the constitutional identity of Ukraine can be analysed through the prism of national values, which are fundamental in the context of threats to the nation's self-preservation, combined with European integration aspirations as an expression of universal legal values of Western civilisation. The author proves that both the content of this interdisciplinary concept and its structure depend on the specifics of the formation of each constitutional state, and therefore the analysis of the interdisciplinary and polysemantic concept of constitutional identity as a separate category of constitutional law is relevant and critically necessary.

The particular attention given to the study of the concept of "constitutional identity" as a category of constitutional law is also due to the fact that in some cases constitutional identity is used to justify the abuse of the principle of non-interference in internal affairs or the denial of the primacy of international law. Such ambiguity of the concept only proves the need for a deeper analysis of its genesis and the limits of its application. In view of the comparative legal characteristics of the constitutional identities of certain states and the European Union, the study focuses on the formation and scope of use of this category. The author emphasises that foreign experience has its own peculiarities, which depend on the level of development of democratic

institutions and the efficiency of public administration, as well as on socio-legal, cultural, ethnic factors, the consolidation of the nation, the level of development of civil society and the vector of the national idea.

The object of research are social relations connected with the formation and functioning of constitutional identity. The research material includes the Constitution of Ukraine, constitutions of foreign states, other legal acts, decisions of constitutional judicial bodies, international treaties, the founding treaties of the European Union, decisions of international and supranational courts, opinions of advisory bodies, etc.

The dissertation traces the development of the concept of "identity", which includes works on philosophy as a characteristic of relations between objects, the study of personal identity in psychology and collective (group) identity in sociology, the use of the category in the field of law (both as a subjective right to protect individual identity and the collective identity of the constituent authority).

The author's definition of the concept of constitutional identity for the purposes of constitutional law is offered, as well as an original concept of the structure of constitutional identity. Certain features and components of the constitutional identity of Ukraine are characterised. The author outlines the methodological approaches to the study of constitutional identity, which depend on the field of science in which the research is conducted, the subject of constitutional identity, and the need for which the concept is used.

The structure of the dissertation comprises the introduction, three chapters with subchapters, general conclusions, and a list of references (theoretical, legislative and judicial).

In the introduction the topicality of the research is substantiated, its object and subject are defined, the main statements offered for defense are formulated, and the novelty, theoretical, and practical significance of the work are specified.

The first chapter, "Theoretical and Methodological Foundations of the Study of Constitutional Identity", comprehensively examines the theoretical and methodological foundations of the concept, in particular through the development of the philosophical concept of identity into a legal category through the anthropological

dimension. The author demonstrates that the polysemantic concept of constitutional identity acquires the characteristics of a category in constitutional law and offers her own definition. The author distinguishes the subject of research from similar categories and different interpretations of national identity. The structure of the research proceeds from the most general analysis of the generic concept of identity (subchapter 1.1) to a specific understanding of the constitutional identity of Ukraine (subchapters 3.3 and 3.4).

The second chapter, "Factors of Formation and Defining Components of Constitutional Identity", outlines the structure of constitutional identity through two dimensions (integrative and differential, as in the structure of the generic concept of identity), which are objectified in national constitutional values and universal legal values. To characterise the differential dimension of constitutional identity, the author focuses on the legal framework for the use of the state's (official) language(s), religious or secular identity, constitutional foundations of national security and foreign policy, constitutional and legal mechanisms for the protection of national identity, the principle of unitarism or federalism, and the historical experience of statehood and sovereignty formation. However, the very nature of the concept of constitutional identity contradicts the definition of an exhaustive list of constitutional values. The author notes that the importance of national constitutional values increases most under threat, so that national security and the preservation of national identity in the narrow sense are indispensable components of constitutional identity. The constitution is a guarantee of the nation's viability, so these components clearly express both historical experience and constitutional identity - both through constitutional design and through special regimes and their conditions.

In the third section "Constitutional Identity Abroad and in Ukraine: Comparative Legal Characteristics" the author proves the multivariate genesis of constitutional identity using the examples of specific countries (USA, Spain, Germany, Ukraine) and the European Union. On the basis of research and judgments of the German Federal Constitutional Court, the author confirms the link between the concept of German constitutional identity and the concept of "eternity clauses", i.e. the core of

the constitution, which derives from the importance of popular sovereignty. The constitutional identity of the United States is based on the consolidation of the American people, which is inseparable from American statehood. The constitutional identity of the EU as a union of specific states is in a constant dynamic, depending on the evolution of the constitutional identity of new members (both at the level of constitutional provisions and decisions of constitutional judicial bodies). The values that were originally European are now universal and are part of a number of constitutional systems. Within the framework of the overarching concept of the thesis, it was established that Ukraine's European and Euro-Atlantic integration is a way of implementing and affirming universal values. The set of national constitutional values of Ukraine reflects the differential dimension of Ukrainian constitutional identity. Their role has become significantly more important in the face of threats to the nation's self-preservation.

It is argued that the interpretation of the elements of identity of the Constitution of Ukraine does not correspond to the established approach of foreign scholars for several reasons: Ukraine is not yet a member of the EU, so reducing this concept to a set of counter-limits to the primacy of supranational law is inappropriate; the short experience of constitutional statehood of Ukraine is marked by the post-colonial syndrome, and therefore the content of constitutional identity differs from the states with a long experience of sovereign practice; the set of so-called "eternity clauses" of the Constitution (components of constitutional identity) is significantly influenced by national identity and common values, which are unique in each state.

The conclusions drawn are valuable for improving the conceptual provisions of constitutional law, are practically useful for the development of constitutionalism and will contribute to the legal certainty of constitutional judicial practice.

The novelty of the dissertation lies in the fact that it presents the first comprehensive research of constitutional identity as a category of constitutional law in Ukrainian constitutional law, the first holistic thesis in which constitutional identity is a separate and full-fledged subject of research, the first study of the components of constitutional identity of Ukraine, in particular, in the process of Euro-Atlantic

integration.

The theoretical significance of the work lies in the author's own concept of constitutional identity as a category of constitutional law, which is proposed to supplement the conceptual and categorical apparatus of constitutional law doctrine. For the theory of constitutional law, the categorical nature is important, which is established by a specific combination of unifying and differentiating factors, combined with the purpose of generalisation.

The practical value of the study is determined by the possibility of using its results *in law-making* - as a doctrinal basis for the preparation of draft laws, draft amendments to the Constitution, and for taking into account constitutional identity in legislative and constitutional activities; *in law interpretation* - as a theoretical basis for substantiating the conclusions and decisions of the Constitutional Court of Ukraine; *in law enforcement* - for harmonising the practice of applying legal acts with constitutional identity.

Keywords: constitutional identity, constitutionalism, Constitutional Court, constitutional values, human rights, transnationalisation of modern constitutionalism, legal pluralism, rule of law, European Union, EU law, state language, principle of separation of powers, migration crisis.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Никорак О.Ю. Доктринальні підходи визначення конституційної ідентичності. Український часопис конституційного права. Випуск 4. 2018. С. 132-139.

2. Никорак О.Ю. Особливості формулювання та внесення змін до преамбули конституції як виразник динаміки конституційної ідентичності у постсоціалістичних державах. Український часопис конституційного права. Випуск 3. 2019. С. 53-63.

3. Никорак О.Ю. Роль державної мови у формуванні конституційної ідентичності: спроба критичного аналізу. Порівняльно-аналітичне право. №1. 2019. С. 85-88.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав

4. Никорак О. Ю. Євроінтеграційні прагнення як компонент конституційної ідентичності: порівняльна характеристика. Visegrad Journal on Human Rights. Випуск 1. 2021. С.211-216.

Тези доповідей на наукових конференціях:

5. Никорак О.Ю. Державна мова як фактор конституційної ідентичності у рішеннях органів конституційної юрисдикції. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали міжнар. студ.-асп. наук. Конференції (20-21 квітня 2018р.) за заг.ред. В.М.Бурдіна. Львів, Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. С.24-26. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)

6. Никорак О.Ю. Конституційна ідентичність у рішеннях органів конституційної юрисдикції. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та*

практики: матеріали Міжнар.наук.-практ. конференції в двох томах (18 травня 2018р.) за заг. ред. І.С. Гриценка. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. С.78-80. (заочна, тези конференції)

7. Никорак О.Ю. Формування конституційної ідентичності ЄС та України: динаміка розвитку та взаємні впливи. *Юридична осінь 2018 року: зб. тез доповідей та наук.повідомл. учасників всеукр. наук. конф. молодих вчених та студентів (14 листопада 2018).* Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. С.206-209. *(заочна, тези конференції)*

8. Никорак О. Ю. Співвідношення понять «конституційна ідентичність» та «національна ідентичність». *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 105 – 108. *(очна, тези конференції та доповідь на конференції)*

9. Никорак О. Ю. Формування конституційної ідентичності: Німеччина, Іспанія та США. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 206 – 211. *(очна, тези конференції та доповідь на конференції)*

10. Никорак О.Ю. Концепція конституційної ідентичності Європейського Союзу: витоки та роль прав людини як ключової цінності. *Права людини як індикатор розвитку сучасної держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13 грудня 2021 року) за ред. О. Васильченко; Є. Герасименко, О. Сінькевич, А. Матат.* Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. С. *(очна, тези конференції та доповідь на конференції)*